

BUTLLETÍ

DEL CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA

CLUB ALPÍ CATALÀ
CLUB D'ESQUÍ DE CATALUNYA

SUMARI: *D'el Mogent al Pla de la Calma*, per ANTONI GALLARDO. — *Ponç de Santa Pau*, per FRANCESC CAULA. —

Dades sobre edificacions i obres a Catalunya, per F. DURAN I CANYAMERES. — *Bibliografia*.

DEL MOGENT AL PLA DE LA CALMA

ITINERARI I

RIU CONGOST

(Continuació)

Els camins antics. — Es ben palesa la presència d'una via romana a les voreres del Congost, demostrada en la pedra del molí de les Canes, trobada més amunt d'Aiguafreda. Els camins rals dels quals es troben restes ben visibles entre Figaró i Centelles han seguit les petjades de la via antiga.

El geògraf Pau Vila, en el seu estudi sobre el Vallès, que hem recomanat més amunt (1), tracta d'una altra via romana que, baixant d'Ausona, menava al Vallès passant pel Pla de la Calma. Creiem millor que aquest camí és l'antiga cabanera o carrerada utilitzada des dels temps més llunyans i que encara avui serveix per al pas dels ramats que van o tornen dels Pirineus.

A l'Edat mitjana, trobem nombroses citacions de la *strata* que seguia vora del riu *Vallès*, que era el nom que en la seva part baixa tenia ja en el segle x l'actual Congost. Aquesta carretera es conserva encara al tram que comença a ca l'Arnau, junt al km. 131 del ferrocarril de França, passa per can Malla, per davant de l'església de Palou i segueix paral·lela a l'actual carretera d'Alella a unos 200 metres a ponent. Entrava a Granollers pel carrer dit de Barcelona, on hi havia un portal, i sortia pel de Corró. Passava per davant de l'església de Llerona, i, més amunt, per la capella de Sant Miquel i Mare de Déu del Camí, i formava un llarg carrer al poble de La Garriga.

Es curiós el fet que encara a la pagesia d'aquesta rodalia, diguin *anar al carrer* d'anar al nucli de la població. L'actual casa Dachs es deia abans *ca l'Oliveres del Carrer*, així com can *Torra de la Plaça* era el nom de can *Pedrals*.

(1) "El Vallès", publicat a la *Biblioteca d'Estudis Comarcals*, vol. I, pàg. 16.

Palou. — La població de Palou està escampada, i es troben petits grups de cases prop de la carretera de Masnou a Granollers.

L'església és un model de petit temple gòtic d'una nau amb capelles laterals, bastit al començament del segle XVI. Està orientada a ponent. El campanar és lateral i no gaire visible. El més curiós d'aquest temple és que l'absis poligonal està format per quatre costats, corresponent a l'eix un contrafort en comptes d'una cara plana, com és de costum en els absis gòtics, per estar formats d'un nombre imparell de cares.

La porta és un bonic exemple rural de gòtic endarrerit; llinda horitzontal, timpà amb un sant cavaller acompanyat d'escuder i gossos, i arcades en degradació fetes amb molt poca regularitat, que formen un gruix bastant ample; els consabuts florons i els capitells de les columnetes en forma de capets, no gaire ben fets, completen la porta.

L'interior és restaurat de poc. La volta de la nau i de les set capelles laterals és d'ogives amb escultures al seu arrencament, tant a les de la nau com a les de les capelles laterals. L'altar major és plateresc, datat del 1589; és molt ben fet i proporcionat; conserva la tradició gòtica de les portes als costats de l'ara. No ho detallem ni entrem en descripcions perquè publiquem el document gràfic adjunt.

Capelles laterals. Entrant es troba, a la dreta, un altaret erigit a començaments d'aquest any (1936), per a col·locar la imatge de la Mare de Déu de les Aigües, de la qual capella ens ocuparem més tard; aquesta imatge és una bonica talla d'un metre d'alçada. La segona capella conté l'altar de Sant Isidre, un dels millors de l'església: és barroc, amb tres nínxols a baix, separats per columnes salomòniques, i un altre a dalt, amb Sant Pere Màrtir; en aquest altar es venera la petita imatge romànica de talla, de la Verge del Lladó. Aquesta imatge trobada, tingué capella pròpia sota un lladoner, i per amenaçar de caure fou traslladada a la parròquia; la capella s'esfondrà pels volts de l'any 1925.

La tercera capella, dedicada al Sant Cor de Maria, és del 1864, i la més propera al presbiteri està dedicada a la Verge dels Dolors, l'altar barroc de la qual, amb columnes salomòniques, és interessant dintre de la seva senzillesa.

Enfront d'aquesta capella i en la primera de l'esquerra, hi ha l'altar de Sant Pere, barroc, amb dues columnes salomòniques. L'espai corresponent a la segona capella és ocupat pel campanar i trona. L'altre altar és el del Roser, i tan interessant com el de Sant Isidre.

Entre altres objectes es conserva a la sagristia una valuosa creu d'or de 45 x 30 cms., de finals del gòtic.

El terme de *Palaciolo* ve citat l'any 900 en una donació que Saproza i Wisando fan a Sant Cugat del Vallès (2). El 943 ve citada la *casa* de Sant Julià de Palou (3), que indica l'existència d'una església.

(2) *Cartulari de Sant Cugat del Vallès*, núm. 1015, Arxiu de la Corona d'Aragó. (D'aquí endavant els documents citats d'aquesta font els notarem abreujats.)

(3) *Cartulari S. C. V.*, n.º 1012.

El nom de Palou, més o menys llatinitzada, ha passat per gràfies diferents, entre elles *Palaciolo*, *Palazol*, *Paladol*, etc. (4).

L'acta de consagració de Sant Julià de Palou està datada de finals del 1105 (5); fou consagrada per Berenguer, bisbe de Barcelona. D'aquesta primera construcció no en resta res; l'orientació actual podria fer suposar que s'aprofitaren els vells murs per a la nova construcció.

El llinatge Palou, procedent probablement d'aquesta població vallsana, és ben il·lustre en la història de Catalunya. Entre altres personatges citarem Berenguer de Palou, bisbe i guerrer, que combaté a Las Navas de Tolosa (1212) i que fou enterrat a la catedral barcelonina. En la conquesta de Cerdanya (1323) es distingiren els Palou (6), i més tard, un tal Bartomeu, d'aquest llinatge, menà amb èxit una esquadra per sotmetre l'esmentada illa.

Capella de les Aigües. — Prop de la carretera de Granollers hi ha un casal de majestuós aspecte amb una ferma torre emmarletada. Es la Torre de les Aigües, casa pairal dels Junyent, noble família que apareix en els anals de la història, cap al segle xv (7).

La porta del barri és un gran arc, en la dovella central del qual hi ha un curiós relleu format per tres cares que semblen coronades surmuntant dos escuts: en el primer hi ha el lleó rampant, que són les armes dels Junyent, i en l'altre, tres flors de llis i un arbre arrencat. És interessant el pou de la casa, els muntants del qual estan formats per uns pilars cilíndrics afuats, que acaben en un eixamplament paral·lelèpèdic que fa de capitell, amb uns relleus poc profunds d'antiguitat indeterminada. A la casa hi ha una finestra gòtica del segle xvi.

La capella de la Verge de les Neus es troba a la base de la torre, sense cap altre detall que la delati com no sigui l'espadaña dalt de tot, junt al darrer marlet, i una porta gòtica rectangular amb uns bonics relleus, els quals fan de capitell a les columnetes dels brancals. L'interior no ofereix particularitat digna d'esment.

La tradició li dona antiquíssim origen i la considera com la primitiva església de Palou. Ja hem vist com la casa de Sant Julià estava citada al segle x, la qual cosa fa poc verosímil la tradició. Suposem que el 1134 ja existia la capella de les Aigües, car una escriptura d'aquesta data (8) tracta d'un alou del qual forma part l'església de Santa Maria de la parròquia de Sant Julià de Palou. En una altra escriptura més recent, de l'any 1153, es parla de la mateixa església, i s'hi afegeix que el cens el rebran al mas que és junt a Santa Maria. Aquest extrem aclareix el dubte de si podia tractar-se de la capella del Lladó (9).

(4) *Cartulari S. C. V.*, n.º 1102, 1147 i 1153, respectivament.

(5) *Speculum decanatus Vallensis*, fol. 477, Arxiu de la Catedral de Barcelona.

(6) Feliu de la Peña. *Anales de Cataluña*, vol II, pág. 182.

(7) Joan Junyent fou marmessor testamentari de la reina D.ª Violant, muller de Joan I (Feliu, op. cit. Vol. II).

(8) *Liber III Antiquitatum* de l'Arxiu de la Seu de Barcelona, fol. 12, n.º 27. (Per la freqüència amb què farem ús dels documents d'aquesta font, la donarem en forma abreujada [vegeu nota següent]).

(9) *L. A. III*, f. 12, n.º 29.

Una altra tradició molt coneguda diu que l'Home de la Torre es va casar amb una dona d'aigua amb la condició de no ésser-li retret el seu origen: el mancament a aquesta condició féu desaparèixer la dona per sempre més. Aquesta coneguda llegenda deu haver-se situat en aquest lloc a causa del nom de la torre.

Les Masies. — Seguint l'antic camí ral es troben les principals masies del terme. Can *Malla*, antiga pagesia que fou engrandida i refeta en el segle passat, i a la qual donaren el caràcter de possessió d'esbarjo, es troba junt a la carretera de Montmeló. Can *Junyent*, més amunt, tipus B, amb porta dovellada, en la clau de la qual hi ha un escut. Passada la parròquia es troba la Torre de les Aigües.

Can Bassa. — Un cop passada aquesta torre envers el N., es troba aquesta casa del tipus II, amb una torre lateral: la porta té a la clau un escut amb pals. Tres perfectes finestres canopials s'obren en el pis. Hi ha notícies d'haver-hi hagut una capella.

Can Muntanyola o Feló. — Petita casa, l'amplada de la qual li dóna un bell caient. Damunt un portal rodó s'obre una finestra rectangular dividida amb arestes de pedra, exemplar molt rar al Vallès. Al llindar d'aquesta finestra hi ha un escut partit en faixa amb pals al damunt i faixes ondees (?) a baix. Dues finestres canopials completen la façana.

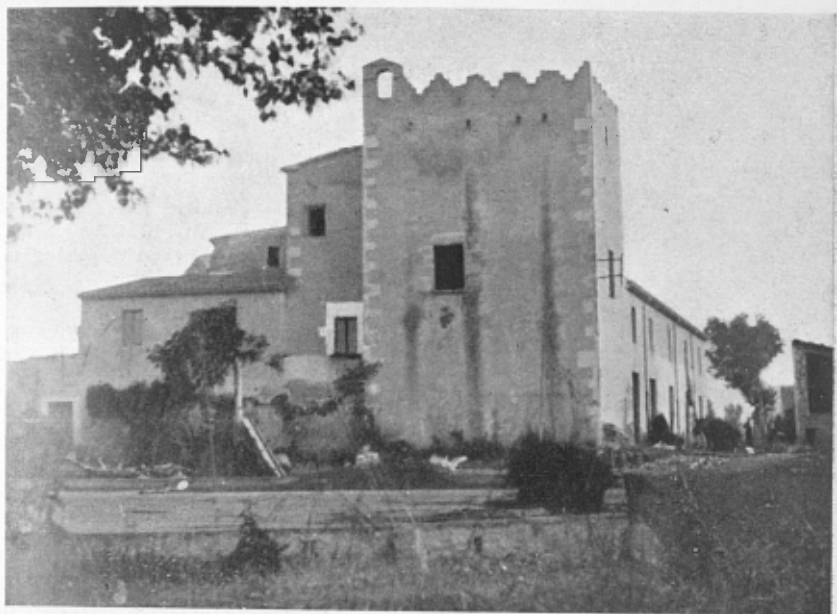
Granollers. — Respecte als orígens del nom d'aquesta població s'han emès diverses opinions no comprovades. Segons els uns, deriva de *Granularis* o terra de grans; Marca diu que, en època romana, havia estat graner de Barcelona; Tarafa, fa derivar el nom de la paraula *glans*; Balaguer (10), sosté com a més probable, la d'haver pres el nom del cònsol Ganuleyo, home honrat i recte, durant el consolat del qual el país visqué en pau i fou molt pròsper.

L'haver-se trobat un paviment romà al carreró de la Constància, tocant a la muralla medieval, no prova l'existència d'una població en tal lloc. En els començos de la Reconquesta es mostra com un centre comarcal on es reunien les carreteres que venien dels quatre punts cardinals; el seu terme reduït no li permetia una vida agrícola pròpia, i es transformà en un centre que aviat tingué privilegi de mercat i que assumí la capacitat agrícola de la comarca; al segle XI, com veurem més endavant, les mesures d'aquest mercat eren les que regien molts contractes públics i privats. El 1333 s'atorgà un privilegi que donava impunitat als qui anaven o venien del mercat.

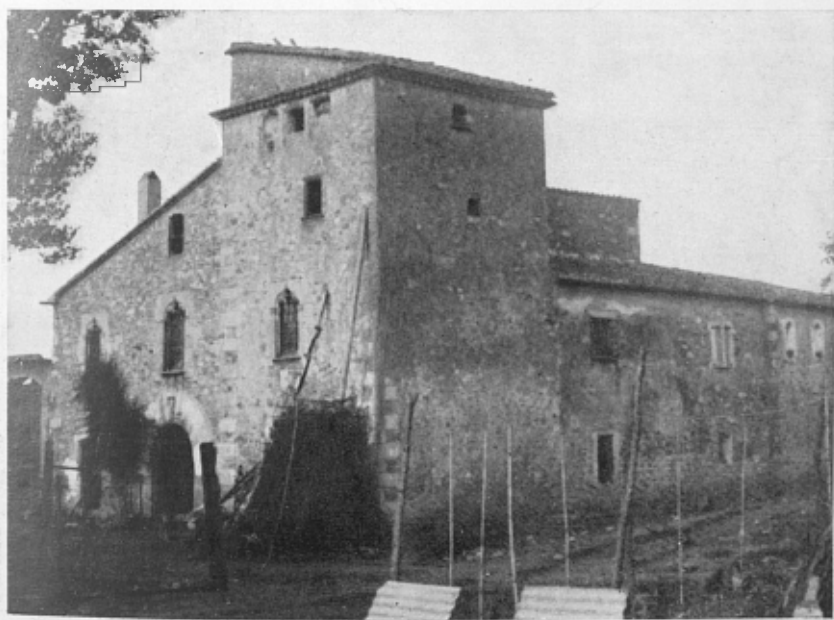
En el segle x, Granollers formava dos nuclis ben marcats, com ho demostra un document del 944, en el qual es consigna el terme de *Granularis subteriores* (11) i que indicava l'existència d'una altra entitat sobirana.

(10) Victor Balaguer. *Guia ciccrone de Barcelona a Granollers*. 1857.

(11) *Cartulari S. C. V.*, n.º 996.

PALOU: TORRE DE LES AIGÜES

Cls. A. Gallarçó

PALOU: CAN BASSA (SEGLE XVI)

PALOU: INTERIOR DE LA PARROQUIAL DE SANT JULIÀ

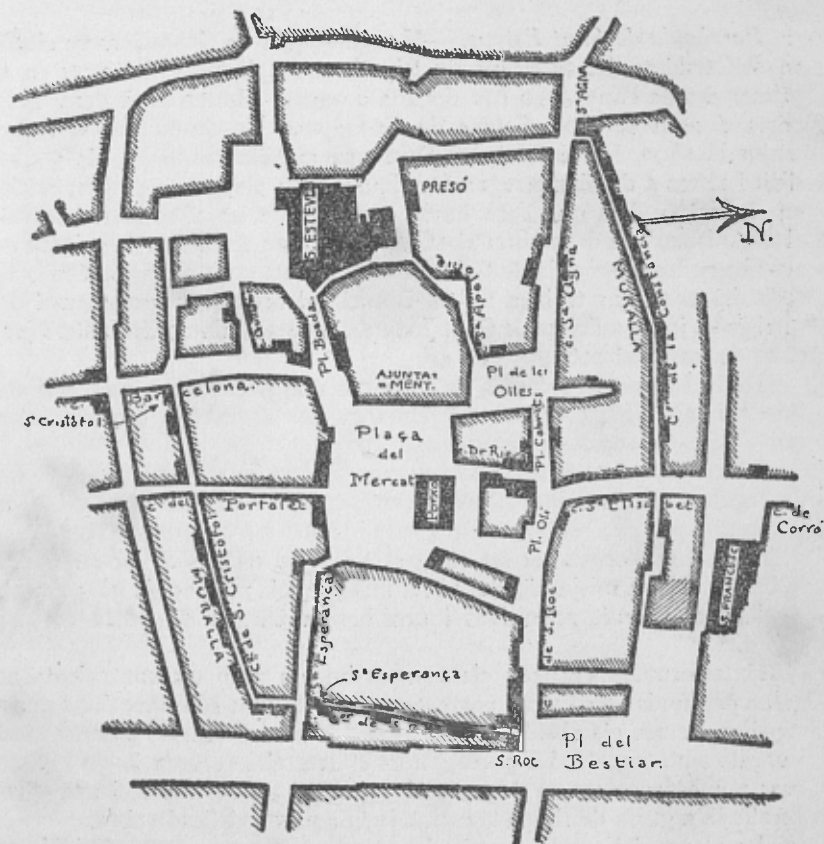

Cls. A. Gallardo

GRANOLLERS: HOSPITAL. ACTUALMENT BIBLIOTECA MUNICIPAL

Per privilegi atorgat el 6 de juny del 1366, s'amurallà, formant un recinte que marquen els *corredossos*. En el seu interior hi havia les places els noms de les quals expressen la utilitat de la vila, que semblava feta per a mercat; les places dels Cabrits, de les Cols, de l'Oli, de les Olles, encara subsisteixen avui.

En temps d'Alfons IV fou redimida del senyoriu dels Torrelles, senyors de la Roca, i es féu carrer de Barcelona. Aquest privilegi fou

0 10 20 30 40 50 100 m.

ESCALA GRÀFICA.

Pla del Granollers vell, amb indicació dels indrets on es troben restes d'interès arqueològic

donat a València el 24 de febrer del 1418, i costà a la vila 10.000 florins d'or. En la segona meitat del segle XVI fou amurallada de nou amb 11 torres. S'obriren al seu recinte sis portes, cada una de les quals tenia llur capella. Algunes d'elles ha arribat, més o menys modificada, fins als nostres dies. En temps de Felip III, i més recentment, encunyà

moneda. En tracta extensament Botet i Sisó en "Les Monedes Catalanes".

La història d'aquesta vila mereixeria una més extensa relació, però, per les raons anotades abans, ens limitem a recomanar els estudis de Font i Sagué, Pau Vila, "Apuntes para la historia de Granollers" de C. Cornet i Mas (1881), i les publicacions comarcals de "La Gralla", i "Granollers".

Parròquia de Sant Esteve. — La parròquia de Granollers ve citada en el Cartulari del Monestir de Ripoll, el 25 de juny del 972; en el primer dia de l'any 1080 fou donada a aquest Monestir. A l'any 1117 porta el nom de Sant Esteve de *Granoyers*. En desmuntar-se l'altar major el 1890, fou trobada en l'ara una caixeta cilíndrica, de 5 cms. d'alt i altres 5 de diàmetre, amb relíquies i un pergami escrit en català, en el qual es deia que l'ara havia servit per a un altre altar contruït el 1240 i que fou desmuntat el 1692, tornant-se a col·locar la caixeta on era abans. La parròquia de Granollers és encara més antiga que la indicada del 1240, car trobem un tal Bonfill, el testament sacramental del qual es va jurar a l'altar de Sant Joan de la parròquia de Granollers (12) el 11 de maig del 1065.

De la fundació romànica es conserva una porta baixa amb una columna i capitell per banda, que aguanta una arquivolta toral; aquesta porta ha estat repicada l'any passat (1935).

El temple actual és un bon exemplar de l'art gòtic dels segles XIV-XV, de regulars proporcions. L'esvelt campanar recorda els barcelonins de la catedral i el Pi; és de pedra picada i planta irregularment vuitavada: a la part alta s'obren estrets finestrals ogivals trepats al capdamunt; a la banda N., i a mitja alçada, hi ha una gàrgola; altres sis gàrgoles als angles de les vuit primitives i una bonica barana de pedra coronen l'obra.

Exteriorment s'acusen els compartiments amb els contraforts no gaire profunds; els espais corresponents a la nau són aprofitats per a capelles, i entre els absidials s'obren uns bonics finestrals d'arc apuntat i ornats amb trepats. La porta gòtica és lateral i recorda la de Pedralbes: nombrosos arcs en degradació, recolzats en columnes, i una ogiva peraltada a guisa de timpà constitueixen aquesta delicada obra.

La planta del temple consisteix en una sola nau, ampla, dividida en sis compartiments i absis poligonal de cinc cares. Els compartiments estan coberts per creueres d'ogives amb les corresponents mènsules als inicis i les claus treballades als centres.

La banda dreta conserva la puresa de la construcció gòtica sense afeïtons; en ella, a més de la porta ogival trobem el baptisteri, amb una interessant pica de bones dimensions, bonic exemplar cincentista de gòtic helicoïdal, que recorda Bellpuig. La capella de Sant Isidre conté

(12) L. A. III, fol. 47, n.º 133.

un bell retaule barroc amb columnes salomòniques. Els de les capelles de Santa Teresa i Sant Josep són més moderns i poc interessants. L'altar major és el quart conegut en aquesta església. El segon fou el magnífic retaule de Sant Esteve, pintat per Vergós i conservat al Museu de Barcelona: estigué en el seu lloc entre els anys 1692 i 1775, en què se n'hi col·locà un altre procedent del convent de la Mercè, de Barcelona; aquest fou desmuntat i retirat, i es conservà a la casa rectoral en col·locar-se l'actual, que està format per grans quadres adossats a les cares de l'absis cobricelats per rengles de dosserets gòtics.

La banda esquerra ha sofert afegidures posteriors, i en ella es troben la sagristia i capelles modernes de la Immaculada, Sagrat Cor i la Capella fonda. Aquesta capella és com una petita església amb contraforts exteriors. A l'entrada es troba la magnífica trona gòtica daurada i carregada d'imatges, columnetes i entrellaçs; té un cos annex de la mateixa factura. L'altar principal de la capella del fons té un valuós retaule del Roser, del segle XVII, de tres pisos, amb disposició de retaule plateresc i elements ornamentals neoclàssics. Es troben en aquesta capella el retaule barroc salomònic de Santa Llúcia, molt apreciable; el dels Dolors, de la mateixa època, en forma de quadre amb dues columnes —aquest retaule fou reformat amb molt poca traça— i el del Sant Crist. Des d'aquesta capella i cap a la dreta, s'entra a la del Santíssim Sagrament, i cap a l'esquerra, en una capella de la Verge de Montserrat, amb altar relativament modern.

A la base del campanar hi ha una capella amb els altars de la Mare de Déu i la Divina Pastora i una pica del gòtic helicoidal molt bonica. En aquesta església es troben, entre altres, els enterraments dels Puigesteriva del XVII, i dels Calvó, amb interessants escuts.

Entre altres joies s'hi guarden: una bellíssima creu processional d'argent daurat amb complicada peanya i llargs braços, datada del 1555, i una custòdia gòtica, no menys apreciable, del 1561.

Convent de Sant Francesc. — La casa de Sant Francesc de Paula, de frares Mínims, fou fundada el 1578. Es conserva l'església i part del convent, convertit en Institut. Té dues portes iguals, una al frontis i una altra de lateral; són neoclàssiques amb columnes jòniques i frontó triangular amb tres boles, coronat per l'escut dels Perpinyà, donadors dels terrenys.

L'església té 18,95 x 6,63 metres i les capelles laterals 3.50 de fons. La planta és d'una nau sense creuer, però amb cor i trifori alt; segueix l'estil greco-romà. L'altar major és neoclàssic del començament del segle XIX; a les capelles de l'esquerra hi ha el retaule del Sant Crist, barroc i sense daurar, i un retaule plateresc; els altres són neoclàssics o en forma de quadre orlat; a la dreta hi ha el retaule del Sepulcre de la Verge, barroc, el de Sant Antoni de finals del XVII, molt carregat de pàmpols i columnetes salomòniques; els altres són corintis; al paviment hi ha algunes lloses sepulcrales.

El claustre, de 16 metres de quadre aproximat, és greco-romà; té tres arcades a baix i sis a dalt, de maons sense arrebossar. Al centre hi ha una cisterna, datada del 1629.

Convent dels Caputxins. — Fou fundat el 1584, i era a uns 10 minuts a llevant; fou destruït durant la guerra napoleònica. Refet més tard, vingué la crema del 1835, quan encara no estava l'església construïda. S'ha convertit en l'hospital, eixamplat i refet modernament, prop de la carretera a Cardedeu. A la rectoria de Granollers es conservaven dos quadres procedents d'aquest convent. Malgrat la proximitat al convent, no creiem procedent d'aquest un fragment de làpida del segle XIV, usat com a material a la porta de la casa n.º 45 del carrer d'Agustí Viñamata (Caputxins).

Les Muralles i les capelles de llurs portals. — En refer-se la muralla medieval el segle XVI, es posaren els portals sota l'advocació dels Sants als quals es dedicaren les típiques capelles en forma d'arc, que no ens han arribat tal com eren en la data de llur erecció. Al segle XIX, es destruïren per resultar una nosa a la circulació i es reedificaren al costat. Totes són en un pis, seguint la tradició de les antigues sota les quals hi havia el portal: un gran arc rodó permet seguir els oficis des del carrer. Les capelles no són més que petits recintes rectangulars amb altars senzills. Es celebren festes de barri en les festivitats respectives i molts dels patrons hi tenen goigs dedicats.

Capella de Santa Anna al portal de Caldes. Fou aixecada el 1563 i destruïda el 1862 en fer-se la caserna. Refeta al costat de la primitiva, s'inaugurà el 1864. Exteriorment presenta el gran arc al pis i una espaldanya al vèrtex de la cranera. L'altar no és altra cosa que un nínxol emblanquinat.

Capella de la Visitació. Fou destruïda sense refer-se el 1868.

Capella de Sant Cristòfol. Al carrer de Barcelona i portal del mateix nom, enderrocada el 1854, i refeta al costat; la campana està en un forat del mur fronter.

Capella de Santa Esperança, al portal del seu nom. S'enderrocà la del XVI el 1853 i es refeu al costat, fent arc damunt el corredor de Sant Roc; retaule senzill, amb un matxó per banda.

Capella de Sant Roc, al portal de la Roca. El 1560 es construïa; s'enderrocà, en part, el 1854, i totalment, el 1859; desaparegué la torre de la muralla. L'altar traslladat a la nova capella, té dues columnes a cada banda del nínxol; fou restaurat el 1854.

La Capella de Santa Elisabet, al portal del Corró, desaparegué del tot el 1861, i es traslladà el quadre que formava l'altar, i el mobiliari a l'església dels Mínims.

Fora muralles, i en el mateix carrer de Corró, es conserva la capella dels Sants Metges, en la forma de portal que tenien les primitives de la muralla: existia el 1630; els passos laterals són del 1870. L'altar és

un marc rectangular coronat d'un núvol amb raigs. Per a més detalls recomanem el treball d'Alfred Canal "Les típiques capelles dels barris granollerins", aparegut al número extraordinari del "Diari de Granollers", el gener del 1929.

La ciutat vella.—Es veritablement notable la riquesa de finestres gòtiques que enclou el recinte vell de Granollers i les perllongacions del camí ral del Congost que formen els carrers de Barcelona i Corró. Per tal de fer-ne una catalogació ordenada, farem la visita a la ciutat seguint un itinerari que pot servir per a conèixer tots els monuments granollerins.

Sortint de la Plaça del Bestiar, lloc típic d'atur i centre del tràfec extern, agafarem pel carrer de Sant Roc, on es troba la capella d'aquest Sant, ja tractada més amunt.

Carrer de Sant Roc. A l'extrem oposat del carrer, al n.º 2 s'obre una finestra canopial. La casa n.º 6 és moderna; el 1924, es veia una finestra de tres ulls, tapiada, i una altra de canopial. Anotaré en aquest itinerari les restes, avui desaparegudes, que vaig anotar en aquells anys, perquè suposo que és una feina que no s'ha fet. La casa n.º 12 és la casa Pinós, dita del Conestable, on és tradició que hi visqué i morí emmetzinat el Conestable de Portugal, Pere IV. Té una preciosa finestra coronella de tres ulls, en molt bon estat, damunt d'una severa porta de mig punt; al segon pis s'obre una finestra canopial. La casa del costat, restes de l'anterior (n.º 14), presenta dues finestres canopials completes.

Corredor de Sant Roc. Un cop passat l'arc d'entrada es poden veure a la part alta una finestra coronella sense mainell i una altra de canopial pertanyents a la casa anteriorment anotada. Al llarg del carrer es poden observar fragments de muralla en pedra de riera i restes d'una torre amb pedra escairada. A la sortida hi ha un arc damunt el qual es conserva la capella de Santa Esperança.

Carrer de Santa Esperança. A més de la capella enfront de la qual el Corredor de Sant Cristòfol deixa veure més fragments de muralla, es conservaven el 1914, al n.º 16 bis, dues finestres canopials i una coronella del segle xv. Encara se'n troba una d'igual, sense mainell, a la casa del recó, prop de la plaça.

Plaça del Mercat. Al n.º 24, es pot admirar una petita finestra molt ornada amb guardapols i escut en el qual es troba una banda carregada de tres ferradures i dos estels i el guardapols és sostingut, en un costat, per una figura que sembla una Mare de Déu. Al n.º 23, una finestra coronella completa molt bonica.

El Porxo del Mercat.—La concessió de mercat a Granollers és d'antiquíssim origen. En altres llocs d'aquestes notes trobarem citades les mesures de Granollers amb què es regien els pagaments, en espècie, a la contrada. Es pot dir que la ciutat es construí al voltant del mercat.

Es conserva un curiós edifici anomenat "El Porxo", el qual no és més que un cobert amb una teulada a quatre vessants, sostinguda per quinze columnes de pedra. En alguna columna hi ha l'escut de la Ciutat (partit en faixa; 1, una gralla-2, Aragó). El 10 de novembre del 1936 es va signar un contracte amb Bartomeu Rufat, mestre de cases de Barcelona, per la construcció del porxo (13). En un dels angles hi ha la *Pedra de l'Encant*, que és una mola molt gran. Segons la tradició fou portada per una riuada, i una altra riuada se l'endurà. També és tradició que damunt d'ella predicà Sant Vicenç Ferrer. El nunci, des d'aquest lloc, fa el primer dels seus pregons. Vegeu a "Granollers" del 1928 un article de Miquel Joseph que tracta d'aquesta pedra.

Al n.º 29 de la Plaça trobem una bonica finestra del segle XVII amb frontó triangular, una altra de rectangular amb guardapols del XVI ben ornada i fragments d'una finestra que conserva únicament les mènsules: al pis superior dues finestres senziiles.

Al veí carrer del Portalet o de l'Alba, record d'un nou portal obert a la muralla del qual poguérem observar restes el 1914, es troben al n.º 1, al pati corresponent a la casa anterior, restaurat amb força traça, diverses finestres del XVI i un escut damunt de la porta. A la casa n.º 3, restes d'una finestra gòtica (mènsules) i una porta amb inscripcions amb lletra del segle XV que sols conserva una A i la xifra romana XII. Al pati restaurat, hi ha un escut damunt la porta, amb un mont surmuntat d'un estel.

Tornant a la Plaça podem admirar una façana espectacular amb tres finestres rectangulars al n.º 31-32. Són de diferents dibuix i mida i a les mènsules hi ha àngels que porten escuts en blanc o carotes: a la central hi ha la data 1551. Al pis alt hi ha una finestra el·líptica amb dos arquets afegits sense cap gràcia. Portal de mig punt i nínxol sense imatge.

Plaça de Boada. En moltes masies i esglésies de la regió es noten restes d'esgrafiats emmarcant les obertures. A la casa n.º 3 d'aquesta plaça es troba un exemplar d'esgrafiat ornamental més complet i variat sense figures (finals del XVIII). També es veuen a Granollers algunes façanes amb restes de pintures, que no val la pena d'especificar.

Carrer de Barcelona. Al n.º 2, s'obre una finestra amb ample i complet arc canopial. La casa del costat conserva una finestra coronella sense trencallums, i dues elegants i senzilles finestres del XVII, en les llindes de les quals hi ha gravat un escut amb un elm.

La capella de Sant Cristòfol ens marca l'indret on s'obria el portal; la importància del camí ral que menava a Barcelona devia ésser el motiu de dedicar la capella al Sant patró del caminant. Fora murs es troben algunes cases antigues, com la que duu el n.º 29, amb dues portes rectes aguantades per mènsules del segle XVII; la del n.º 28, amb una finestra rectangular amb guardapols, sostingut per carotes barroeres

(13) J. Folch i Torres, en la "Veu de Catalunya" del 22 d'abril del 1918, publica un interessant article relatiu a l'esmentat porxo.

amb la data 1554 i una altra de senzilla datada el 1663, i la casa n.º 50 i 52, amb esgrafiats de rombes i dues finestres, una datada del 1598, i unes lletres que semblen dir BAIA, i una altra de rectangular com la del n.º 28.

Carrer del Dr. Guillemet. Al n.º 4, petita finestra semblant a la del n.º 24 de la Plaça del Mercat, un xic mutilada; al davant es conserva una finestra d'arc el·líptic amb arquets penjant i una altra de coronella sense mainell.

Església de Sant Esteve i rectoria. Es pot fer la visita entrant per la porta gòtica i sortint per la romànica.

Plaça de Sant Bartomeu. Té un bonic aspecte la façana d'un casal del XVII-XVIII, dedicat a presó, on hi ha el projecte d'instalar-hi un museu comarcal. Damunt de l'ampla porta de mig punt a grans dovelles, es troba un bonic escut de la ciutat, i més amunt dues finestres rectangulars.

Carrer de Santa Anna. La capella d'aquesta advocació ens recorda l'existència del portal de Caldes. Al seu darrera es troba el Corredor de la Constància amb llargs fragments de muralla. A mig carrer de Santa Anna, al n.º 8, trobarem una bonica finestra canopial amb guardapols recte sostingut per àngels i que té a sobre un lleó afegut. Al n.º 5, una finestra canopial corrent i una altra de més complicada en l'ornamentació, car en les mènsules que sostenen el guardapols es troben àngels; el de l'una banda porta un escut amb xifra i el de l'altra una cinta amb lletres indesxifrables.

Plaça de les Olles. El 1914 aquesta plaça tenia un bonic aire i antigor. Al n.º 2 hi havia tres finestres, coronella, canopial i rectangular; al n.º 9, una coronella transformada en canopial; actualment en queda una altra d'igual al n.º 6 i una bonica façana del XVII amb arc rodó i finestres rectangulars senzilles al n.º 5. Al veí carrer de Santa Apolònia, aquesta casa conserva una finestra canopial i en un recó d'aquest carrer s'obre el nínxol capelleta de la Santa patrona del mal de queixal, tinguda en molta devoció. En un tros de carreró sense sortida a la banda N. de la Plaça es veu una finestra rectangular, amb roses, del segle XVIII.

Plaça dels Cabrits. Al n.º 5, una finestra coronella sense columneta. Al n.º 2, casa senyorial amb tres finestres rectangulars de finals del XVI, iguals, llevat del bust-medalló de la llinda; a les mènsules dels guardapols, hi ha àngels que sostenen escuts escarlats (1-4 dos pals ondees, 2-3 flor); a dalt dues finestres senzilles.

Carrer del Dr. Riera. Al n.º 3, part lateral de la casa anterior, s'obre una finestra coronella i una altra de canopial i la porta recta amb permòdols ornats del XV, està molt ben conservada. Davant d'aquesta casa hi ha l'antiga façana d'una casa senyorial amb una gran portalada tapiada en la clau de la qual dos àngels tenants sostenen un escut amb una xifra i la data 1541. Tres finestres s'obren al pis; la més senzilla és un arc el·líptic amb un cap de querubí; la central és

rectangular amb caps i figures i una part composta de rectes i un arc rebaixat que sembla afegit posteriorment. La tercera finestra és canopial i sembla moderna. Al costat una casa vella, mostra restes d'impostes d'una finestra desapareguda i una altra de petita, rectangular. Aquesta casa conserva una galeria alta que dona al mercat.

Plaça de l'Oli. La casa n.º 4 és la part lateral de la casa del carrer del Dr. Riera. Conserva una finestra d'arc el·líptic amb cinc arquets penjant, molt ben conservada, i una altra de rectangular, molt apreciable, al pis alt, i galeria d'arquets, restaurada, a les golfes. A la casa del davant, n.º 1, una finestra canopial tapiada.

Carrer de Santa Elizabet. Al n.º 1 s'endevina una finestra canopial tapiada i l'existència d'una altra finestra que sols conserva les petites mènsules d'arranc. A les cases núm. 11, 8 i 10 es conserven portals rectes amb mènsules de transició; a la darrera casa esmentada s'obre una finestra canopial. Al pis primer de la casa n.º 18 hi ha empotrat un bonic escut amb dos ocells, datat del 1575. A l'extrem del carrer es creua el Corredor de la Constància, on hi havia el portal i capella de Santa Elizabet.

Carrer de Corró. Església dels Mínims, a la dreta. Aquest carrer conserva algunes cases dels segles XVI i XVII, edificades a la vora del camí ral, amb alguns detalls que anotarem ràpidament. Al n.º 3, una finestra neoclàssica, datada del 1565, amb un escut que mostra un ocell; al números 10, 17, 19, 27 i 36, portals rectes amb mènsules gòtiques, del segle XVII; al n.º 15, una finestra senzilla apainelada. Al n.º 23, una casa renovada amb una finestra, en la llinda de la qual hi ha un escut esculpí amb dos llebrers i la data 1565. A la casa veïna a la Biblioteca municipal, una finestra canopial traslladada o repicada de nou.

La Biblioteca. L'antic Hospital, del segle XIII, fou restaurat el 1926 per l'arquitecte municipal M. Raspall, i fou convertit en biblioteca pública municipal. Es un bell edifici situat al carrer de Corró, n.º 43, en la façana del qual s'obre una porta de mig punt, vorejada de finestres coronelles, traslladada, probablement, d'una casa ruïnosa que hi havia darrera la parròquia, una per banda. L'interior el forma una gran sala rectangular, el sostre de la qual està format per grans ogives, on, mitjançant petites mènsules de pedra, recolzen les bigues que sostenen l'enteixinat. Al fons s'obre un altre espai més petit, dit el presbiteri, amb arc ogival a l'entrada.

Al final del carrer de Corró hi havia la capella dels Sants Metges i continuava el camí ral. S'hi troben les cases n.º 4, datada del 1577, la n.º 21, del 1566, amb un anagrama i llegenda; la n.º 28, amb el mateix anagrama i porta recta gòtica i una altra d'igual es troba al n.º 57. Segueix el barri del Lladoner, amb masies grans, les quals tenen l'aparença d'hostals de camí.

De la placeta de davant de l'església de Sant Francesc tornem al

punt de partida passant per davant de can Pedrals, del 1750, amb una bonica capella barroca a la façana.

Al nord de Granollers, i a la carretera de Vic, s'aixeca una moderna església, que fou cremada el 1909 quan encara no era acabada; fou refeta poc temps més tard; està dedicada a la Verge del Montserrat.

La Creu de Terme estava al camí ral de Palou. Fou traslladada fa pocs anys al límit de la finca del Marquès de Santa Isabel, a Vallderiú; sense ésser un exemplar notable, era una creu ben proporcionada, amb el seu pedestal de graonada circular i creu senzilla del segle XVI.

La petitesa del terme no permet de trobar masies. A l'altra banda del Congost trobem una casa semisenyorial amb galeries laterals de sever aspecte, la qual pren el nom de l'adjunta capella de Sant Nicolau; aquesta és relativament moderna, amb orientació a llevant i amb un absis semiexagonal. A pocs minuts a la carena, es conserva una torre del telègraf òptic, del segle passat.

ANTONI GALLARDO

(Continuarà.)

FIGURES DE RETAULE

PONÇ DE SANTA PAU

SANTA Pau, vila de la comarca olotina, conserva encara plenament la sentor dels temps medievals. El típic "firal dels bous" i la "vila vella" amb els amplis ràfecs de llurs ennegrits casals protegint els rònecs i tortuosos carrers porxats amb arcs de diverses èpoques i variats estils; la profusió de finestres i portalades amb la llinda adornada per ingènua llegenda, on consta el nom del propietari —de vegades constructor de l'estada—, la data en què fou construïda i àdhuc altres detalls de caràcter civil o religiós de pregon interès per a l'estudi històric de la urbs o del caràcter dels seus habitants, i, per damunt d'aquell amuntegament de construccions i de dades del passat pretèrit i llunyà, el casal dels seus senyors, de treballats carreus i elegants finestrals geminats, espaiós pati d'armes i altívola i reptadora torre de l'homenatge, guaita vigilant de la vall, avui ennoblida i magnificada per la pàtina del temps i les cretles de la vellor.

Les terres veïnes del Rosselló i les illes de Còrsega, Sardenya i Sicília, florons que foren de la Corona d'Aragó, recorden a bastament en les pàgines de la història llur el nom gloriós dels Santa Pau. Sura, però, amb major vigoria la figura de l'almirall Ponç, segon hereu d'aquest nom, fill d'Hug II (conegut per Huguet) i de madona Marquesa, filla del noble Ponç Ça Guardia, de Ripoll, a la vegueria de Vic.

Hug II de Santa Pau va traspasar l'any 1329, essent encara infant el seu hereu, raó per la qual Marquesa atorgà poders, com a mare i tutora de Ponç, el 26 de setembre d'aquell any, a favor dels cavallers Ot de Montcada i Ramon de Pedrós per a comparèixer davant del rei i prestar-li homenatge pel feu del castell de Finestres i de la casa de Santa Pau amb llurs termes (1), i el 24 del mes següent signà altres poders al citat Pedrós perquè fes present al propi Alfons III els privilegis i franquesses concedits al seu difunt espòs (2), comandes que foren acomplides tres dies després (3).

Altres documents faciliten dades del temps que Marquesa exercí la curadoria dels béns del seu fill Ponç. Els homes del terme del castell de Finestres i vall de Santa Pau es negaren a empresonar certs bandits, per la qual raó el Veguer i la Cúria de Girona els imposaren certes penes, però, havent intervingut prop del rei la senyora Marquesa, per la remissió del càstig imposat als seus vassalls, Alfons III concedí el perdó al seu pas per Girona el 31 de maig del 1332 (4). Pels anys del 1331 al 1335 ven la castlania del castell de Finestres, que posseïa el seu difunt espòs en feu del rei, satisfent a aquest la meitat del laudemi (366 sous i 8 diners) i al bisbe de Girona l'altra meitat (5). Pel juny del 1343 la trobo pledejant a la Cúria de Besalú contra la vescomtessa de Rocabertí, la qual defugia el compliment d'una clàusula del testament d'Ermessenda de Cartellà, per la que llegava la difunta dania el castell d'Hostoles a Hug II de Santa Pau, sota certes condicions i preu (6). Marquesa deuria morir poc després, i fou soterrada a la capella del castell de Santa Pau en artístic sarcòfag bellament esculturat amb escenes de la Passió, obrat per mestre Ramon l'any 1340.

Morta la seva mare, trobo a Ponç de Santa Pau al servei de Pere III en l'aferriçada lluita contra el seu cunyat Jaume II de Mallorca fins a la fi d'aquell regnat, destacant-se en l'assalt de la força d'Elna (al Rosselló), el dia 11 de juliol del 1344. En donar compte d'aquest fet l'historiador aragonès Zurita diu que Santa Pau era ja reputat com "a principal cavaller i molt expert en la guerra" (7). Tal volta com a premi per aquella proesa el rei li concedí en feu, l'any 1344, la host i la cavalcada en el castell de Finestres i en els llocs i par-ròquies del seu termenal, en pau i en guerra (8). Dos anys després Santa Pau reconeix dit feu al rei satisfent-li la quantitat de 300

(1) Arxiu de la Corona d'Aragó. Pergami 340 d'Alfons III (IV d'Aragó).

(2) Arxiu de la Corona d'Aragó. Pergami 361 d'Alfons III (IV d'Aragó).

(3) Arxiu de la Batllia General de Catalunya, avui a l'Arxiu de la Corona d'Aragó: *Feudorum Vicariarum Gerundae et Bisulduni*, classe 1.ª, B. 4, foli XIX verso.

(4) Arxiu de la Corona d'Aragó. Lletres reials d'Alfons III, caixa 11, n.º 1578.

(5) Arxiu de la Batllia General de Catalunya: Comptes de Ferrer de Lillet i Pere de Clasquerin, pertanyents als anys citats.

(6) Arxiu de la Corona d'Aragó. Lletres reials de Pere III (IV d'Aragó), caixa 10, números 1812 i 1878.

(7) Jeroni Zurita: *Anales de Aragón*, vol. II, llibre VII, cap. LXXVI.

(8) Arxiu de la Corona d'Aragó. Registre 979, foli 46.

sous (9). Ponç posseïa també pel Monarca, i aquest pel bisbe de Girona, la dècima de Santa Pau, la qual els seus avantpassats havien concedit a Guillem de La Miana. Aquest cavaller, veí dels Santa Pau, va vendre una part de dita dècima a Nicolau Desvern, ciutadà de Girona, pel preu de 3.000 sous, i una altra part a Bernat Tarrada, de Santa Pau, per 2.000 sous més (10). Al citat Desvern se'l troba també deixant 2.200 sous al nostre Ponç, el qual es va veure obligat a empenyorar per dita quantitat el feu de Santa Pau, promentent, no obstant, a Pere III, en document a part signat a Perpinyà el 3 de febrer

Santa Pau. — Un recó de la "Vila Vella"

del 1351, que dintre el termini de deu anys redimiria aquell debitori (11). El rei aprovà la institució del censal, com a senyor directe del feu, segons document signat a la pròpia vila el dia 1 de gener de l'any següent (12).

Deixant de banda molts altres detalls de la vida íntima del jove almirall, vull fer constar com, després de la campanya del Rosselló, va anar per encàrrec del rei a l'illa de Sardenya, on els nobles genovesos Oria i Malespina, aprofitant les discòrdies civils d'Aragó, s'ha-

(9) Arxiu de la Batllia General de Catalunya: "Primer compte d'en Bernat Berto, de la prestació reial del Gironès", foli XXXIIII.

(10) Arxiu de la Batllia General de Catalunya: Llibre citat de Bernat Berto, foli XXXIIII.

(11) Arxiu de la Corona d'Aragó. Pergami 1634, de Pere III.

(12) Arxiu de la Corona d'Aragó. Registre 1477, foli. L.

vien apoderat d'Alguer i de diversos castells d'aquella illa. Nomenat Jaume d'Aragó governador de Sardenya, Santa Pau retornà a la metròpoli per liquidar, segons ordre reial, la rebel·lió dels nobles valencians, aconseguint que Pere III fes la seva entrada a València el 10 de desembre del 1348.

Pactada la lliga amb la Senyoria i Comú de Venècia per abatre el poder de Gènova, s'acordà que les dues armades unides fessin via cap al lloc de Pera, que els genovesos posseïen a la vora de Constantinoble. Nomenà Pere III per almirall de la nostra armada Ponç de Santa Pau, fet que dóna ocasió al gran historiador aragonès, ja citat, per a fer nou elogi del pròcer català dient que "era un baró de Catalunya, molt principal i de gran valor" (13).

Els diversos estats de la Confederació catalano-aragonesa devien contribuir a la formació d'aquella armada en la següent proporció: València, 12 galeres; Catalunya, 12; Mallorca, 4; Eivissa, 1; i Càller, 1; total: 30 galeres. Del 15 de març del 1351 és una ordre reial a l'almirall Santa Pau i al vice-almirall Berenguer de Ripoll, manant-los que no obliguin a embarcar en dites galeres Berenguer Just, patró d'un vaixell mercant, si no hi ha necessitat, i en dit cas que vagi segons demana el seu estat i classe (14). El 26 de maig el rei recomana a Santa Pau l'activitat en reunir la gent de les galeres, aprest d'armes, queviures, etc. (15).

Els molts entrebancs que sorgeixen a cada pas per a la formació de l'armada porten una sèrie de dilacions que preocupen en gran manera Pere III, el qual, el 3 de setembre ordena la sortida immediata de les naus aprestades a València i mana a l'almirall que faci cap a Mallorca, on l'esperen les galeres de Barcelona, Girona i Colliure (16). Encara el 10 d'aquell mes el rei ordena a Santa Pau i als vice-almiralls i patrons de les galeres que en tot allò pertinent a l'habilitació i partida de l'armada obeeixin el que disposarà Albert Desgatel·l, al qual té donades instruccions concretes (17). Cinc dies després escriu una altra vegada el rei a l'almirall ordenant-li la ràpida sortida cap a llevant, car els venecians es troben a la Boca de Far, amb 52 galeres, i aprofita l'avinentesa per donar-li a conèixer els noms dels consellers que li ha nomenat (18). Aquests eren: Bonanat dez Coll, vice-almirall de Catalunya; Francesc de Finestres i Guillem Morey, ciutadans de Barcelona, i diverses persones destres i enteses en

(13) Jeroni Zurita: *Anales de Aragón*, vol II, llibre VIII, cap. XLVI.

(14) Arxiu de la Corona d'Aragó. *Regist. armatae Regis Petri tertii* del 1351 al 1352.

(15) Arxiu de la Corona d'Aragó. *Regist. armatae Regis Petri tertii* del 1351 al 1352. foli 5.

(16) Arxiu de la Corona d'Aragó. *Colección diplomática relativa a la campaña naval de la armada aragonesa en el año de 1351*, formada por Juan Sans i de Barutell, art. 2, n.º 308.

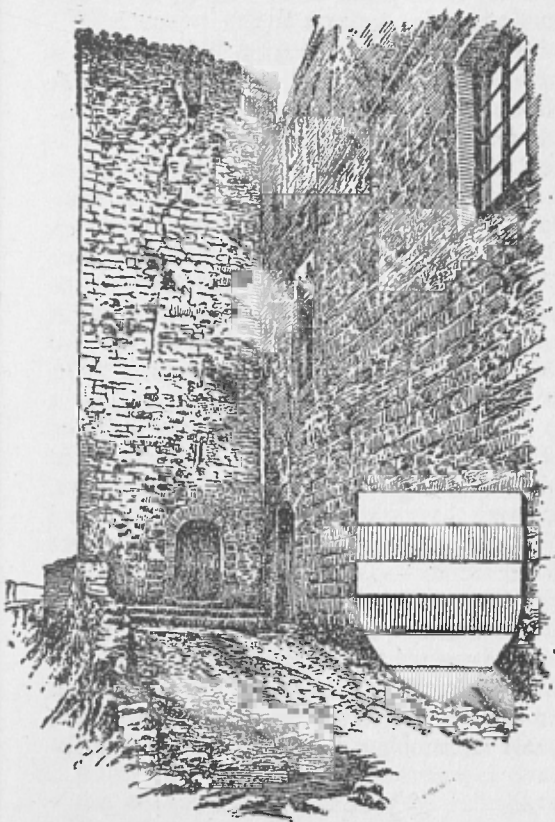
(17) Arxiu de la Corona d'Aragó. *Regist. armatae Regis Petri tertii* de l'any 1351 al 1352, foli 153, verso.

(18) Arxiu de la Corona d'Aragó. *Colección diplomática relativa a la campaña naval de la armada aragonesa en el año de 1351*, formada por Juan Sans y de Barutell, art. 2, n.º 322.

afers de la mar. A elles s'uniren per proveir l'expedició Andreu d'Olivella i Jaume Boscan, també ciutadans de Barcelona (19). En una altra lletra de la mateixa data, li encarrega molt especialment que no desertin les companyies (20).

De les darreres lletres citades fins a mitjans de febrer del 1352,

no en sabem res més de l'expedició. Per ordre de Pere III, Ponç de Santa Pau fou posat sota les ordres de l'almirall Justinià, de la Senyoria de Venècia. La indecisió d'aquest aclareix a bastament la pèrdua de tant de temps costejant illes afadigant les tripulacions, malgrat que l'emperador de Constantinoble ¹va enviar-li ambaixadors perquè fes cap a aquell port i defugís tota temença, oferint-li el seu socors. Per fi tingué lloc la batalla dins del Bòsfor, a l'indret de l'actual Sail Bazar (21), el 13 de febrer "vers hora de completes e durà fins hora dels primers polls", segons deixà anotat el propi Pere III, afegint: "Es cert e a Nos fòu feta relació per algunes persones dignes de fé que fòren presènts a la dita batalla e al regonexement de les

Castell de Santa Pau.

Divisa dels Santa Pau: escut faixat d'argent i de güella
(a la capella del castell)

persones quiy moriren, gran fò la gènt quey morí dels Genovesos, e hàbi molta gènt morta de cap; e de rem molt en major quantitat que de aquèlles del hostol nostre y dels Venecians, en tant que esti-

(19) *Crònica de Pere III*, llibre V, cap. I.

(20) Arxiu de la Corona d'Aragó. *Regist. armatae Regis Petri tertii*, de l'any 1351 al 1352, foli 150 verso.

(21) L. Nicolau d'Olwer: *L'expansió de Catalunya en la Mediterrània oriental*, pàg. 128.

mavem que a hun home de cap quey haguès mort dels nostres, ni havia morts set o vuit dels Genovesos e a hu que ni haguès mort de rem dels nostres y dels Venecians, ni havia morts cinch o sis dels Genovesos. Emperó es cert quel dit noble En Ponç de Sancta Pau per los grans colps que havia presos en sa persona mentre fèu la batalla, que a pocs dies après siguènts passà desta vida en lo dit loch de Contestinoble, hòn fò honorablemènt soterrat" (22).

El nostre almirall degué traspasar a les darreries d'aquell mes o a començaments del març, car encara el rei li adreçà una lletra el 19 de febrer donant-li noves dels aprestos que feien els genovesos i instruccions sobre el retorn de l'armada (23). En parlar Pere III d'aquella batalla naval reconeix "la favor e ajuda de les gènts de Contestinoble y del emperador". Aquest, en retirar-se al monestir de Mangana l'any 1354, va escriure unes "Memòries", que comprenen els fets ocorreguts del 1320 al 1357, i en elles el gran Joan Cantacuzeno —testimoni de vista— dedicà les següents paraules en descàrrec de l'illustre català que avui rememorem: *sive enim acerbitate animi et ira adversus colegam, sive alia ratione adiuvante morbo confectus interiit vir domini suie nobilis et prudentia arteque imperatoria nullo, inferior, quique in proelio proelare stetit* (24). Capmany, seguint a diversos autors estrangers, diu que "obrà més, l'animositat recíproca que la disciplina" entre els aliats, afegint que "l'acció fou començada per Ponç de Santa Pau amb la seva capitana i la divisió de Catalunya, tenint els genovesos a llur favor l'avantatge del vent, la confiança i recurs de la seva colònia (Pera), la imperícia i deserció dels grecs —que també havien ofert llur suport—, el coneixement pràctic dels corrents i costes enemigues per part dels confederats i desconegudes dels catalans. i, finalment, la mala mar i les tenebres de la nit, que sobrevingué i separà les armades combatents" (25). Jordi Stella, historiador genovès contemporani d'aquell fet, diu que la nova causà a la seva pàtria una gran tristor i que, com era costum en altres victòries, "no es celebrà mai l'aniversari de semblant triomf, ni es presentà l'ofrena al temple" (26).

FRANCESC CAULA

(Dibuixos de l'autor.)

(22) Crònica de Pere III, llibre V, cap. I.

(23) Arxiu de la Corona d'Aragó. In *Varia*: n.º 21.—*Diversorum Reg.*, dels anys 1333 al 1359, foli 72 verso.

(24) *Memorial Histórico Español*, publicat per l'Acadèmia de la Història, vol. II, pàgines 251 a 265.

(25) Antoni de Capmany i de Montpalau: *Memorias históricas sobre la marina, comercio y artes de la antigua ciudad de Barcelona*, pàg. 88.

(26) *Anals Genovesos*, vol. XVII, pàg. 1091.

DADES SOBRE EDIFICACIONS I OBRES A CATALUNYA

(PRINCIPIS DEL SEGLE XVIII)

EN aquest article anem a donar algunes dades sobre construcció d'edificis a Catalunya en els primers anys del segle XVIII. La major part són tretes dels documents i registres de la Reial Audiència de Catalunya, els quals fins fa poc estaven a l'arxiu del palau de justícia d'aquesta ciutat i que recentment han ingressat a l'Arxiu de la Corona d'Aragó i a l'Històric de Catalunya, en formació, i que fins ara han restat inèdites. Començarem pels edificis de més envergadura i més representatius del règim monàrquic absolut que Felip V introduí a Catalunya.

El poble ha volgut simbolitzar tots els règims polítics, principalment els odiats per ell, en algun o alguns edificis. Així en els castells roquers hom veia simbolitzat el règim feudal, els revolucionaris francesos concentraren els seus odis en la Bastilla, etc. Quan la repressió filipista a Catalunya, el poble català identificà la seva enemiga al règim centralista i absolutista, basat en disposicions que venien de la cort de Felip V, amb l'antipatia que tenia a dos dels edificis alçats a la nostra terra per ordre del govern de Madrid, la Ciutadella de Barcelona, i la Universitat de Cervera. Sobretot la primera, fins el seu enderrocamment, començat el 1868, a poc de la Revolució de setembre, fou odiada per tots els patriotes catalans. Demés, sobre els dos edificis era igual l'opinió dels "optimistes" catalans del primer terç del segle XVIII, que no s'arribarien a acabar. A pesar d'aquesta opinió anem a veure com es plantejaren, com es posaren les seves primeres pedres, com començaren i continuaren les obres i com, amb rapidesa, les de la fortalesa i amb lentitud les de la Universitat, s'acabaren.

Els barcelonins, per a defensar-se, en el setge del 1714, de les tropes borbòniques que atacaven pel costat del barri de Ribera, feren una anomenada "cortadura" o vall que anava des del Portal nou al Born, i que seguia aproximadament la línia del que ara és carrer de Comerç, i amb aquest motiu s'enderrocaren moltes cases d'aquelles barriades que també sofriren molt en el setge i assalt a causa de les operacions dels assetjadors. Felip V i el duc de Berwick, ja des d'abans de la rendició de la ciutat, tenien la intenció de fer-hi alçar una Ciutadella, i després de la rendició del 11 de setembre escolliren per al seu emplaçament el barri de Ribera. Contribuí a l'elecció d'aquest lloc, d'una part, la seva posició oposada a la del castell de Montjuïc, la qual cosa feia que, amb la seva construcció, la ciutat quedés entre dos focs, i, de l'altra, el que acabem de dir, que en aquell barri ja moltes cases estaven enderrocades a conseqüència de la formació de la "cortadura" i del que havien sofert en el setge i assalt.

La construcció de la Ciutadella va ésser disposada per reial ordre del primer de juny del 1715, i els seus plànols i la direcció de les obres s'encarregaren al flamenc marquès de Verboom (1).

A pesar que en la Capitulació de la ciutat es digué que serien respectats els béns dels seus habitants, per una causa o altra, es seguiren una sèrie de procediments executius contra molts ciutadans, alguns dels quals sols tenien algun edifici dels compresos al solar destinat a la nova fortalesa i encara que als propietaris dels edificis que havien d'ésser enderrocats a aquell destí no se'ls indemnitzà el solar i sols se'ls donà un curt espai de temps per a anar a recollir les desferres, en quant als executats en virtut d'aquells procediments ni això es féu i trobant-se que alguns desgraciats no tenien altres béns que la casa que havia d'ésser enderrocada, es manà sobreseir en el procediment (2).

El primer de març del 1716 es va posar la primera pedra de la nova fortificació a la part que havia de correspondre al baluard del rei, el qual baluard s'havia d'alçar de cara a la ciutat. Als pocs dies començaren les obres, que es portaren amb gran rapidesa, de manera que, al cap de l'any, ja va quedar tancat el recinte de muralles i el primer de maig del 1718 ja estaven alçats tots els baluards (3).

Per una petició feta per Verboom a la reial Audiència, el 21 de setembre del 1720 (4) ens assabentem que les obres continuaven, i que la sorra que hi era destinada la portaven dels voltants de la llanterna del port, que havia de passar pel Portal de mar, sense poder utilitzar la porta de la nova fortalesa, la qual s'havia fet davant de la mar i que s'anomenava dels Socors, i el rastrillo del fort de D. Carles que, per aquells anys, també s'estava construint, degut que l'Audiència, que llavors assumia el poder administratiu o governatiu, l'havia feta tancar a causa de l'epidèmia que hi havia al sud de França i que amenaçava introduir-se a la nostra ciutat.

El tesorero de les obres va ésser, des del començament fins el 5 d'agost del 1716, data en què va morir, Joan Antoni Fontaner i Trulles. Després ho fou el seu fill (5). El 24 de setembre del 1719, el secretari de l'Audiència, don Salvador Prats i Matas, va lliurar el producte del segell del paper emprat pel Tribunal des del seu establiment el 15 d'abril del 1716 fins el 15 del mes anterior, al tesorero de les obres de la nova fortalesa i s'ordenà que d'allí endavant es fes el lliurament cada quatre mesos (6).

Tancat el recinte, les obres ja no anaren tan de pressa. Així veiem que el 1748, del palau del governador (on hi ha ara l'Institut Escola) i de la caserna de cavalleria sols hi havia els fonaments.

Els baluards foren cinc i s'anomenaren del Rei, de la Reina, del

(1) Carreras i Candi: *La ciutat de Barcelona*, p. 623.

(2) A. C. A. Acords de la reial Audiència, fol. 109.

(3) Carreras i Candi: loc. cit.

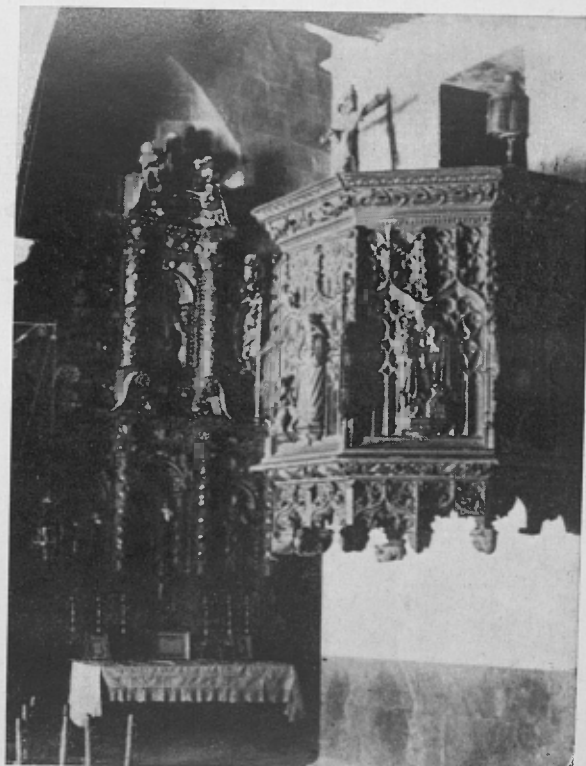
(4) A. C. A. Acords de Sanitat, fol. 81.

(5) A. C. A. Consultes de la reial Audiència, 1721, fol. 14 rev. Consultes de 6 agost del 1722, fol. 55 rev. 31 octubre del mateix any, fol. 245.

(6) Id. Acordades de la reial Audiència, fol. 201.

TRONA GOTICA

Cls. A. Gallardo

TRONA GOTICA I ALTAR DE SANTA LLÚCIA

CASA DE LA PLAÇA DE L'OLI, CANTONADA
DR. RIERA

FINESTRA DEL CARRER DEL
DR. GUILLEMET

Cls. C. E. de C.
CASA DE LA PLAÇA DELS CABRITS. A L'ESQUERRA,
FAÇANA QUE DÒNA AL CARRER DEL DR. RIERA

Príncep, de D. Felip i de D. Ferran. El primer i el segon donaven de cara la ciutat i entre ells hi havia la porta que estava emplaçada on hi havia ara el monument al general Prim. A l'interior del recinte hi havia magatzems de pólvora, dos de queviures, altres pavellons, dos quarters, pavellons per al governador i la plana major, arsenal, forn de pa i església. El magatzem de pólvora, els de queviures i alguns altres pavellons foren bastits a les darreries del segle XVIII seguint plànols d'en Roncali. Demés va quedar a l'interior del recinte la vella torre de l'església de Sant Joan, que datava del segle XIII i que, havent estat molt modificada, principalment en el remat, va ésser destinada a presó; el seu emplaçament era entre el palau del governador i l'actual llac. A més, es bastí l'església que encara està en peu i al mig va quedar la plaça d'armes (7).

Així que es va anar avançant en la construcció de la Ciutadella es va veure que les autoritats filipistes s'havien excedit en l'extensió dels enderrocs de cases fets amb el fi de deixar net el solar i per la qual cosa el 1721 ja es va donar permís per a reconstruir algunes cases del carrer de Flassaders, quedant, per tant, limitada l'esplanada de la Ciutadella, en direcció a la ciutat, pel nou llit del Rec (8).

Tan prompte es va fixar el lloc d'emplaçament de la Ciutadella s'hagué de pensar on s'encabirien les famílies que quedarien sense alberg en ésser enderrocades les cases que l'ocupaven, i es va pensar a bastir un nou barri a les hortes de Sant Pau, a l'altre costat de la Rambla i dintre muralles, però molts dels habitants del barri de Ribera eren gent de mar i no els plavia estar en un barri apartat d'on tenien llur mitjà de vida. Per aquesta raó es va abandonar el projecte d'obrir carrers i edificar a les hortes de Sant Pau i es va autoritzar la formació d'un barri a la llengua de terra que hi havia a llevant del port, a la part de fora del portal de mar. L'autorització fou pregonada el 3 d'octubre del 1718. En el ban es donaven tota mena de detalls sobre les condicions i mides que havien de tenir les cases del nou barri, i ha estat publicat al "Butlletí del Centre Excursionista Minerva", a les darreries de l'any 1934. El projecte d'urbanització el féu en Verboom l'any següent de la publicació del ban, però fins el 1753, i per iniciativa del Capità General Marquès de la Mina, no va començar l'edificació, si bé seguint en un tot les instruccions del ban del 1718. La direcció de la urbanització i construccions va anar a càrrec de Francesc Paredes. De seguida es va dotar el nou barri, al qual els barcelonins anomenaren la Barceloneta, d'un temple, que es va inaugurar amb unes grans festes, que tingueren lloc des del dia de Sant Miquel, patró de la parròquia, fins el 6 d'octubre del 1755 (9). Des de llavors també la festa major de la Barceloneta es faria en la primera d'aquestes diades.

L'altre edifici que va despertar l'odiositat dels catalans després de la

(7) Carreras i Candi: loc. cit.

(8) A. C. A., *Manual de minutas y otros despachos*, de l'Audiència, fol. 412.

(9) Carreras i Candi: loc. cit., p. 799.

pèrdua de les seves llibertats, va ésser el destinat a la Universitat de Cervera, i referent a ell, també deien els "optimistes" de l'època, que no tiraria avant la seva construcció.

Interinament es construí el gran edifici destinat a estatjar la Universitat de Cervera, les càtedres s'installaren al convent de Sant Francesc de Paula. La col·locació de la primera pedra del nou edifici va fer-se amb gran pompa el 29 de desembre de l'any 1718 (10). Els plànols havien estat aprovats pel rei el 4 de setembre de l'any anterior. Per a desembarassar el solar destinat a l'edifici s'hagueren d'enderrocar dinou cases de particulars, la del priorat i la casa i església de l'hospital de Sant Anton. A l'any 1720 foren modificats els plànols per l'enginyer Alexandre de Rez, el qual, d'ordre del Rei, va passar a Cervera, a reconèixer l'obra. De la direcció dels treballs es va encarregar per ordre del 12 d'abril d'aquest any, l'arquitecte de Barcelona Francesc Soriano, el qual, per manament del vice-protector don Bernat Santos, va modificar també els plànols en alguns detalls. Les obres anaren, principalment, en els primers anys, amb una gran lentitud. Des del 12 de febrer del 1726 l'obra es va fer per administració. El 1737 es va donar a preu fet als empresaris Josep Prats i Francesc Torrents, que hi treballaren fins el 1745, començant llavors un llarg plet entre ells i els administradors de la Universitat sobre la liquidació de les obres que havien fet. Llavors els treballs estigueren paralitzats quatre anys, i el 1750 va passar a Cervera l'arquitecte Josep Martí amb instrucció i ordre de revisar tota l'obra i fer tirar a terra totes aquelles parts que amenacessin ruïna. Sense ésser les obres del tot acabades, el 1740 traslladaren les classes al nou edifici (11). Les obres no acabaren del tot fins les darreries del segle.

A les primeries del segle XVIII, a més d'aquests dos grans edificis, es bastiren a Catalunya alguns altres edificis dels quals anem a donar també algunes dades, la major part d'elles inèdites, tal com hem dit. Començarem per les construccions a la ciutat de Barcelona i d'elles parlarem primer de les de caràcter militar.

Amb l'ocupació de Catalunya per les tropes borbòniques, augmentà la guarnició de moltes places, en gran manera, i d'aquí que moltes ciutats hagueren d'atendre a l'acasernament de les tropes.

A Barcelona es varen destinar a caserna la Llotja i el convent del Carme i també el vestíbul del palau que havia estat de la Diputació, tot esperant que les tropes es poguessin allotjar als nous quarters de la Ciutadella. El prior del Carme, en instància dirigida al Capità General el 13 d'agost del 1721, es queixa que els soldats en el temps en què estigueren al convent, havien ocasionat desperfectes en el claustre, oficines i cel·les (12).

F. DURAN I CANYAMERES

(Continuà.)

(10) Rubio Borràs: *Historia de la real y pontificia Universidad de Cervera*, t. I, p. 238.

(11) Rubio Borràs: loc. cit. t. I, pp. 236 i següents.

(12) A. C. A., *Acordades de la real Audiència* de 20 abril del 1730, fol. 10.

BIBLIOGRAFIA

MARTÍNEZ-FERRANDO, J. ERNEST. — *Pere de Portugal "rei dels catalans", vist a través dels registres de la seva cancelleria.* — Institut d'Estudis Catalans. — Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, VIII.—Barcelona, 1936.

Interessant és la monografia amb la qual el senyor Martínez-Ferrando ha enriquit el cabal d'obres de caràcter històric que el nostre Renaixement ofereix als estudiosos. La figura del dissortat Pere de Portugal (el Conestable) resta vigorosament caracteritzada amb un relleu tan acusat que difícilment s'esborrarà de la memòria dels lectors de la benemèrita obra. El "objectiu" amb què s'ha retratat el personatge que fou rei dels catalans durant un temps tan curt com desgraciat, resulta exacte, just, ni afavorit ni mal tractat. No és que l'autor es proposi vindicar de bell nou la memòria del príncep. Recorda els historiadors del nostre Renaixement, que esmerçaren llurs talents en tan honrosa tasca. El que dona un interès especial a la novíssima obra, rau en el profit que l'autor ha tret de l'estudi dels documents, alguns fins ara inèdits o poc aprofitats, la qual cosa tal vegada contribuï que Pere IV de Catalunya s'ofereixi com una figura mig borrosa o de segon terme en el grandios retaula de la nostra història.

A desgrat nostre no podem exposar detalladament tots els particulars continguts en la monografia que ens ocupa, perquè l'espai de què disposem no ho consent. Com a síntesi de la tan desgraciada com breu història del regnat de Pere IV, es pot afirmar, com retreu l'autor, que fou una equivocació per part de la Generalitat haver cridat per rei dels catalans un estranger; i per part d'aquest hi hagué una incomprensió en la ma-

nera d'ésser del poble que anava a regir. D'aquí els conflictes entre el govern de Catalunya i el rei. Els fracassos militars en la lluita contra Joan II, l'enemic de la terra; els desenganys sobre els ajuts demanats als estrangers, que no es complien a bastament; el descontent de la nostra gent per les preferències atorgades als portuguesos i la conducta d'aquests, que voltaven el rei, constitueixen un quadre veritablement dramàtic tant per a Catalunya com per al monarca.

D'altra banda, la situació política en general, no era gens a propòsit per a esvaïr el caos que tot ho enfosquia. Cal recordar, si més no, que a Castella regnava Enric IV. a França Lluís XI i a Aragó Joan II, i no s'ha d'oblidar la conducta de la Cort anglesa i la de la casa de Borgonya, en contrast la "política" d'aquests sobirans amb el caràcter massa refiat del Conestable. La constant manca de cabals i la precària salut del rei, eren causes més que suficients, que el destí havia agombolat damunt d'ell, perquè res no li pogués reeixir. Ben tost l'aurora de belles esperances —que tan esplendorosament festejaren els catalans, la coronació de Pere— fou convertida en nuvolada prenyada de dificultats, a dins i fora, i no hi mancà ni una terrible pestilència per a enfosquir més el quadre. La fam, que delmà la capital; les traïcions, acompanyades de pessimismes i desconfiances; les bandositats i conspiracions, amb fracassos militars arreu, i sempre la manca de diners per a apaivagar tantes malvestats, a bastament descrites per l'autor, nrou dinen el que fou el regnat del Conestable. Home religiós, poc li valgueren els seus esforços per atraure's l'adhesió de l'element eclesiàstic. Tampoc no reeixí per aconseguir el ben voler

dels catalans. Per més complicar la situació de Pere, sorgí l'afer d'en Verntallat i els remences.

En la monografia que ens ocupa es va descabdellant detalladament la madeixa de la guerra, no menys embullada que la política, i s'hi fa ressortir vigorosament dibuixada la situació del Conestable, que li feia exclamar: "que havia vingut de la fi de les Spanyes, pera ajudar (als catalans) oferint persona, vida y ànima, cue és lo puç car que los mortals estiman, ab el desig de procurarlos un govern més just i més humà"... "que havia lluitat pera la justícia i la llibertat d'un poble i la sort li havia estat adversa, però tenia la consciència tranquil·la". Aquest és el "colofó" del llibre que història el regnat del Conestable. La mort de Pere IV, als 37 anys, es prengué com el *deseம்பarràs d'un que "feia nosa"*.

La dissort ni tan solament el respectà després de mort. Enterrat a Santa Maria del Mar, no en la sepultura que manà fer al gran artista Joan Claperós, sinó en una senzilla lauda que a penes ha conservat una borrosa silueta de la figura de Pere IV.

El fracassat príncep cercà una compensació a la seva mesquina vida en els llibres i les belles arts. Les llusssors del Renaixement abrindaren la seva ànima exquisida; fou un enamorament de tot el que de més superior té l'esperit humà, a bastament posat de manifest en el seu aspecte físic en el suposat retrat de Jaume Huguet en el seu admirable retaule de l'Epifania a la reial capella de Santa Agueda. L'autor completa la senblança descrivint la vida fastuosa del príncep, el qual convertí els seus palau i capella en veritables museus amb treballs dels més cèlebres artistes. És interessant aquesta part de la monografia, pels noms dels que esmenta.

L'enaltiment de l'esperit del Conestable el conduí a reformes mora-

litzadores en el poble que estimava, procurant l'adhesió d'aquest i de la burgesia per continuar en ell els sentiments que despertà el Príncep Carles de Viana, no recollint, però, sinó incomprendions i desdenys arreu.

El conegut emblema que el Conestable posà arreu, l'interpreta l'autor en el sentit que la *paine* amb què es caracteritza la vida de Pere IV fou compensada per la *joie* de la delectació artística, i retreu com un cas senblant el lema que Beethoven posà en la seva V.^a simfonia *Durch Leiden Freude* (a l'alegria pel dolor). Certament, li hauria estat molt trista la vida sense les pures emocions de l'art. Aquesta és la síntesi de l'existència de Pere de Portugal, rei dels catalans.

P. G. I G.

BIBLIOTECA

VOLUMS INGRESSATS DARRERAMENT

PER DONATIU

CARRERES VALLS, RICARD. — *Introducció a la Història de la Cirurgia a Catalunya*. Bernat Serra i altres cirurgians catalans il·lustres del segle XIV. Barcelona, Laboratorios del Norte de España (de l'autor).

CARRERES VALLS, R. — *La República Catalana de 1462 i el Projecte de Constitució de Catalunya del 1933*. Barcelona, Agrupació Catalans d'Amèrica, 1933 (de l'autor).

CONDEMINAS MASCARÓ, F. — *Bosquejo histórico de la marina española*. Barcelona, Edit. Apolo, 1923. 296 pàgs.

GENERALITAT DE CATALUNYA. CONSELLERIA D'ECONOMIA. — *La Divisió Territorial de Catalunya*. Barcelona, 1937. 116 pàgs. (de la Generalitat).

GENERALITAT DE CATALUNYA. DEPARTAMENT DE CULTURA. — *L'Escola de Teixits de Punt de Canet de Mar*. Barcelona, Oliva de Vilanova. 1937 (de la Generalitat).